

vida en it. ant. clàssic i dialectal. Ja se'n servia el Boccaccio: «quantunque fosse *tondo* e grosso uomo --- avea di valentissimo frate fama», *Decam.* III, § 3, ed. 1961, 177.24: el gran beneit d'aquest innocent i venerable confessor, entabanat per una astuta i emi-
 2 vionerà adúltera (a qui el vell marit té condemnada a... dieta) es presta inconscientment a fer d'alca-
 3 vort amb un virtuós cavaller de qui se sent fletxada; avu. Bèrgamo *tond*, Còrsega *tondu*. Colombià i centro-ame-
 4 ricà *dundo* 'toix'. I potser port. *doudo*.

En fi aquesta variant en *-do* és també, o ha estat, d'ús comarcal, en un dels ambients més purs de la nostra llengua, com sigui que era familiar a Verdagu-
 5 er: «--- lo llibre --- hauria sigut *tondo* d'enviar-l'hi, si no hagués rebut de V. aquest vitllet ---», «nlllestís
 6 alguna cosa per a publicar-ho, puix no quedaria així, ab un nom ridícol y *tondo* d'autor de *Las Tres Taron-
 7 getas* ---», en cartes del nostre gran restaurador literari a l'altre eminent guia nostre MrnAguiló (Casac.,
 8 que havia tingut l'impuls de corregir-ho en *tonto*, re-
 9 coneix que consta així, en tots dos passatges, ben lle-
 10 gible en els autògrafs), *Epist.*, a. 1867, 1871, II 193, I 119 (tot afegint, en nota, que n'ha vist algun altre cas en mss. de Mn. Cinto).

En un mot no crec que el cat. vagi manllevar aquest mot del castellà, com no ho feren aquestes altres llen-
 11 gües. Pertot és un mot tardà de creació expressiva, com ho demostro en l'article del DCEC/DECH, des
 12 prés de mostrar la inanitat de les altres etimologies que idearen alguns. El desnivell cronològic entre la
 13 primera aparició en cast. i en català, al capdavant no és gran (en port., apareix encara més tard, i ningú no
 14 pensa allí en castellanismes). La diferència gran està en el fet que el gran descabellament de la literatura
 15 (...i la vida) picaresca en els ambients de la llengua central hispànica, amb gran florida d'important prosa i
 16 lírica, i de fraseologia de cafè, d'antesala, de tertúlia i entre-bastidors o entre-ministeris, va conduir a un ar-
 17 relament més ample i total de la nova creació pintoresca.

Guardem-nos nosaltres de postergar, a causa de *ton-
 18 to* i derivs., l'ús de mots tan nostres i vius com *toix*,
 19 *totxo*, *neci*, *ruc*, *talòs*, *beneit*, *babau*, però jo diria que és excessiu condemnar-lo sense apel·lació. Com no con-
 20 demnem *sonso* pel pecat de ser *zozzo* un mot tan usat en cast. d'Amèrica; ni proscrivim el tarragonès *enxun-
 21 xit* 'ensopit', altre mot de formació paral·lela; ni *lelo* o *lero* o *fojo* o *flojjo*, mots tots ells de creació com-
 22 parable.

DERIV.: *Tonta* m., barceloní popular: «estàs fet una *tónta*», «aprofita't, home... ets una *tontal*» es diuen
 23 els nois; «aquella *tonta* d'en Pepet», terme familiar entre nomes [a la meua escola barcelonina ens ho
 24 dèiem ja els uns als altres, c. 1913], cf. al. dial. *eine Tunte*. *Tontada* [mj. S. XVIII, Carles Ros]. *Tontament*
 25 [Lacav.]. *Tontedat* mall. i men. [DFgra.; FebrCard. 1760]. *Tontejar*. *Tonteria* [1647, DTò. «t. o grossitut: stupídias, insania, stultitia, stupor animi»]; l'abús d'aquest em sembla més objectable que l'ús de *tonto*,
 26 quan s'han dit sempre molt més *ximpleria*, *bestiesa*,

niciesa, *ruqueria* (o *rucaldat*) etc.

Tontesa: AlcM no vol creure el dicc. Aguiló, que diu trobar-lo en els Ss. XIV i XV; certament seria una
 27 rarsa, però potser hi hagué error de lectura per XVI i XV, cosa que ja no fóra estranya en un home com
 28 Aguiló que manejà tants mss. de romanços etc. *Ton-
 29 tillo* < cast. *tontillo* 'espècie de mirinyac amb armadura de vímet' [DAut.], popular entre gent devota de
 30 Muntanya: vestidura que deforma i enlletgeix una
 31 bella imatge de la Mare de Déu, que li han engiponat unes rates d'església en un santuari del Berguedà
 32 (C. Aug. Torras, *Guia del Pir. Cat.* v, 161b; també mall. DFgra.). *Tontorró* val. *Entontir* (supra); *entontim-
 33 timent*; *desentontir*; *desentontar*. *Atontir-se* (DBal., supra). +*Tontuna* «tonteria», Sanelo (I, 133r1); «*ton-
 34 tunes*: tonterías» (Escrig, 1851).

1 Del nom del banquer napolità Lorenzo *Tonti*, que les va iniciar a França, l'a. 1653, vénen el nom de les societats d'estalvi i assegurança, previsoras, *Tontines*, que es descabellaren a Cat. c. 1900, renovades segons el sistema de Châtelus («L'Amic del Poble Català», Coromines, *El Sistema Chatelusiano*, 1917).

Tonversa, V. *tomar* *Tonya*, *tonyar*, V. *tona*

TONYINA, del ll. vg. *TŪNNĪNA, diminutiu del ll. THŪNNUS (pres del gr. *θύννος* 'tonyina'): d'aquell mot, que originàriament designaria només una varietat d'aquest peix (més petita o tirant a dofí) provenen
 35 també el gall.-port. *toninba*, mossàr., andal. i hisp.-amer. *tonina*. □ 1.ª doc.: 1249.

Segons la lleuda de Colliure de 1249, es cobrava per «gerra de *tonina*, 2 dr.; gerra d'oli, 2 dr.; gerra d'alquitrà, 2 dr. ---», RLR IV, 253; la mateixa forma
 36 *tonina* trobem en una altra llista ross. de 1284 (*gerra de ~*), i en una disposició de 1298: «veyratz o sardes o *tonines*, los quals puscha cascan salar a sa volentat» (RLR IV, 375; v, 100); «qui portará *tonina*, cípia, merlusa, congre, sarda», a. 1440, i també *tonines* en un
 37 doc. ross. de 1317 (*InuLC*, s. v. *sarda*). Tenim aquí *-n-* com a resultat de *-NN-* llatina, tractament propi d'una part nòrdica dels nostres dominis dialectals ross. i cat. occidental i de les zones de substrat mossàrab (cf. *tonatra*, infra).

El tractament *-ny-*, que és el pròpiament català, és el que s'ha imposat en aquest mot, i ja apareix també des del S. XIII: «jarra d'oli e de *tunyina*: una meayna
 38 ---» en la tarifa de 1271 dels corredors barcelonins (*EntreDL* I, 157, § 38); «pro nauo [pagament'] cujuslibet jarre olei et de *tunyina*, tres sol.», contracte fet a Bna., per a un viatge per mar, a. 1292 (Bofarull, *Ant. Mar. Cat.*, 69); «tot peix salat, exceptat *toynina*, pach --- jarra de *toynina* ---», ross. a. 1295 (RLR v, 87); «ganya --- *tonyina* ---» St. Celoni a. 1370 (BABL XII, 140); «item *tonina* salada d'Espanya e de Sicília, que sia de la sahorra, 11 lb., 6 drs.; item de la *tonyina* que no sia de la saorra, 15 dn. ---» a. 1379 (*InuLC*, s. v. *saorra*).

Se'n servia St. Vicent F., en els sermons, per pintoresques comparances: «quan en lo sermó se conver-